

Ekolojik Yıkım ve İklim Değişikliği Sürecinde Buzdağının Görünen Kısmı: Covid-19

Senem Atvur

2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan kentinde, yasadışı yollarla getirilen vahşi hayvanların da satıldığı, bir pazar yerinde başlayan salgın kısa sürede dünyaya yayılarak, 21. yüzyılın ilk büyük pandemisini tetiklemiştir. Daha önce bölgesel yayılım gösteren SARS ve MERS salgınlarına neden olan virüslerle aynı aileden gelen yeni koronavirüsün neden olduğu Covid-19¹ pandemisi, ekonomik ve sosyal hayatı durma noktasına getiren önlemlerin alınmasını zorunlu kıldı. Küresel karantina ortamı, insanın doğayla ilişkisini sorgulamak açısından da yeni bir kapı araladı.

İnsan-Doğa İlişkisine Tarihsel Bir Bakış

İnsanın doğayla ilişkisi, doğadaki değişimlerle evrilen bir tür olan *Homo Sapiens*in dünyaya yayılımından beri sorunludur. Buzul Çağı sonrası başlayan Holosen döneminde, insanın yaşam alanı genişlerken, dünyanın ekosistemini de önemli ölçüde değiştirmişti.² İnsanın içinde yaşadığı doğayı kontrol etme ve kendi yararı için kullanma arayışı tarıma ve yerleşik hayata geçişle birlikte yeni bir boyut kazandı. Buna karşın kent-devletlerinden kıtalara yayılan imparatorlukların ortaya çıkışına uzanan tarihsel süreç içinde insanın doğayla ilişkisi büyük bir değişim geçirmedi. Uygarlıklar gelişirken doğanın sınırlarına meydan okumakta zorlandılar. İnsan ve doğa arasındaki bu görece dengeli ilişki 19. yüzyıldan itibaren geri döndürülemez şekilde değişti.

Sanayi Devrimi, yalnızca ekonomik, sosyal ve siyasal hayatta dönüşümler yaratmamış, ekolojik dengenin bozulmasında doğrudan rol oynamıştır. Sanayileşme ile birlikte üretimin hızlanması, hammaddeye duyulan ihtiyacı artırdı. Yeni açılan fabrikalarda üretimi sürdürmek için gereken enerji kömürden sağlanıyordu. Kömürün ve diğer madenlerin çıkarımı bir yandan emek sömürsünü hızlandırırken diğer yandan doğanın sömürsünü de beraberinde getirdi. Sanayileşme ile artan üretim, büyüyen ve kalabalıklaşan kentler,

hava ve su kirliliğinin önlenemez boyutlara ulaşmasına yol açtı. Kentsel alan genişledikçe kıyı, ormanı ve doğayı yutmaya başladı. Artan nüfusu besleyecek gıdanın sağlanması için tarım alanları büyütülürken, ormansızlaşma sorununu da beraberinde getirdi. Bu süreçte hızlanan emperyalizm, sömürgelere yönelik insan hareketliliğini hızlandırmış; doğal alanlar yerleşime açılırken, dünyanın keşfedilmemiş bölgeleri de modern insanın yıkıcı etkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Yıkım, hem doğanın insan tarafından tahrip edilmesinden hem de insanlarla birlikte gelen farklı canlı türlerinin (mikroorganizmalar, kemirgenler, vb.) istilacı etkisinden kaynaklanmaktaydı.

Sanayi Devrimi ile insan-doğa ilişkisinde yaşanan kırılmanın ardından kapitalist üretim tarzındaki her değişim ekolojik bozulmanın daha da derinleşmesine yol açtı. 1950'li yıllardan itibaren kömürle birlikte petrol kullanımının yaygınlaşması, katlanmaya başlayan dünya nüfusu, günlük hayatın değişen rutinleri üretim ve tüketimi hızlandırırken doğa üzerindeki baskıyı artırmaktaydı. Bu süreçte, "Yeşil Devrim" olarak adlandırılan ve tarımsal üretimi modernleştirmeyi, böylece ürün verimliliğini artırmayı ve kalkınmayı desteklemeyi amaçlayan politikalar yeni bir yıkım yarattı. Tek ürünün yetiştirilmesine dayalı (monokültür) tarım faaliyetleri hem su kaynaklarının aşırı tüketimine hem daha fazla ürün alınmasını sağlayan genetiği değiştirilmiş tohumlara bağımlılığa hem de tarım ilaçlarının kullanımının yaygınlaşmasına yol açtı.³ Tarımsal üretim artışı milli geliri belli oranda iyileştirse de bu durum sürdürülebilir değildi. Doğanın ve insanın bozulan sağlığı, ekonomik faaliyetlerin sürdürülememesi, çiftçilerin borç sarmalı içine girmesi göç hareketlerini hızlandırdı. Artan nüfusla birlikte kentler, daha da plansız şekilde genişlemeye, daha fazla kirlilik üretmeye başladı. Öte yandan Soğuk Savaş yıllarında başlayan nükleer denemeler hem insanlar hem de diğer türler ve ekosistemler için, etkileri yıllarca sürececek yıkımlara yol açtı.

1970'li yıllardan itibaren doğaya verilen zararın sınıraşan etkilerinin anlaşılması uluslararası girişimlerin de hayata geçirilmesini sağladı.⁴ 1980'li yıllara gelindiğinde, dünyada yaşamı elverişli kılan atmosferin yapısındaki bozulmayla birlikte ekolojik sorunların yol açabileceği küresel yıkım daha da görünür hale geldi. Gezegenin çevresini sararak güneşten gelen zararlı ışınları süzen ve yeryüzünün ısınmasını sağlayan atmosferdeki ilk bozulma ozon tabakasındaki delikle fark edildi. Bu sorunun üstesinden gelmek için bir araya gelen devletler, Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü ile insan sağlığını ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğini tehdit eden soruna karşı etkili mekanizmalar

geliştirerek önlem almayı başardı. 1990'lı yıllardan itibaren atmosferin bileşimindeki bozulma uluslararası gündemde yeni bir küresel sorunu öne çıkardı: küresel ısınma ve iklim değişikliği.

Ekolojik Yıkım, Kapitalizm ve İklim Değişikliği

Sanayileşme ile birlikte karbondioksit başta olmak üzere sera gazı emisyonları artarken, bu gazların atmosferin bileşimini değiştirerek dünyadaki sıcaklık ortalamalarını yükseltici etki yarattığı bilimsel olarak kanıtlandı.⁵ Küresel ısınma olarak adlandırılan bu sürece bağlı olarak iklim sistemleri değişirken kuraklık, ani ve aşırı yağışlar, hızlanan fırtına ve kasırgalar günlük yaşamı tehdit etmeye; buzulların erimesi okyanus akıntılarını değiştirerek iklim dengesinin daha hızlı bozulmasına neden olmaya başladı. İklim değişikliği sorununun görünür hale geldiği süreç, siyasal ve ekonomik yapıdaki yeni bir değişimle de örtüşmekte. Soğuk Savaş'ın ardından bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan devrimle dünyadaki bağlanmışlığın ve karşılıklı bağımlılığın arttığı küreselleşme süreciyle yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikaları sermayenin sınırsızlaşmasını ve kapitalizmin yeni bir aşamaya geçmesini de sağladı. Ekonomik sistemin devamı için gereken kâr artırımını ve tüketimin sürekliliği, doğa üzerindeki yıkımı da derinleştirdi. Gezegenin her köşesini yeniden şekillendiren insan etkisi bu çağın Antroposen⁶ olarak adlandırılmasına yol açtı.

Antroposen çağında tüketim kültürünün yaygınlaşması ile desteklenen üretim artışında doğa, düşük maliyetli hammadde kaynağı olmaya devam etmektedir. Üretimin çevre hukukunun daha gevşek olduğu ülkelere kaydırılmasının kolaylaşması ile doğa üzerindeki artan baskı ekolojik döngülerdeki bozulmayı hızlandırıp, doğanın kendini yenileme kapasitesini sekteye uğratmakta. Üretim sürecinde fosil yakıtların kullanımı sera gazı emisyonlarını artırırken, tüketim ürünlerinin tedariki de emisyon oranlarına katkı yapmakta; tüketim çılgınlığı, her yıl 300 milyon ton plastik atık ortaya çıkarmakta.⁷ Çok uluslu şirketlerin yatırımları için koruma alanı olan ormanlar kesilerek maden, tarım ya da hayvancılık işletmeleri açılabilenekte. En önemli oksijen kaynaklarından biri olan ormanların yok olması, biyolojik çeşitliliğin azalmasına, bu alanlarda yaşayan yerli toplulukların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısının derinden sarsılmasına neden olmanın yanında atmosferdeki sera gazı miktarının artmasında ve iklim değişikliğinin hızlanmasında da doğrudan etkili.⁸

Düzenli olarak yayımlanan bilimsel projeksiyonlar ve raporlar, iklim değişikliği sorununun kısa, orta ve uzun vadede yaratabileceği etkileri ortaya koymakta.⁹ İklim değişikliği halihazırda “6. Büyük Yok Oluş” olarak değerlendirilen biyolojik çeşitliliğin azalması sorununu derinleştirmekte. Sıcaklık artışına bağlı olarak okyanusların ısınması, buzulların erimesi bozulan iklim sistemini daha da dengesizleştirmekte. Şiddetlenen fırtınalar ya da kurallık özellikle dezavantajlı kesimlerin yaşam koşullarını daha da zorlaştırmakta. Artan deniz suyu seviyesi, küçük ada devletlerini tamamen yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakırken, nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu kıyı bölgeleri tehdit etmekte. Bu etkenlerin ülke içi ya da ülkeler arası göç hareketlerini de artıracığı öngörülmekte.¹⁰ Sıcaklık artışını dengeleyecek küresel önlemler alınmazsa, hem ekolojik hem de sosyoekonomik nedenlerle 2050 sonrasında gezegendeki insan yaşamının da zora girebileceği öngörülmekte. IPCC 2015 raporunda yönetim, etik, hakkaniyet temelinde etkili bir karar alma mekanizmasının geliştirilmesinin önemine değinilmekte. 21. Yüzyılın sonuna kadar azaltım politikaları konusunda ortak adımlar atılmazsa, koordineli adaptasyon politikaları uygulamaya sokulmazsa küresel anlamda geri döndürülemez sonuçların ortaya çıkacağı bilim insanları tarafından ortaya konulmakta. Bu nedenle 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması, küresel iklim değişikliği için önemli bir adım; fakat etkisiz politikalar sorunların büyümesine neden olmakta. İklim değişikliği hızla yaşamı tehdit edici boyutlara ilerlerken, ekonomik öncelikler ve kısa vadeli çıkar yaklaşımı iklim değişikliğini azaltmaya ve adaptasyonu geliştirmeye yönelik küresel politikaları ve sorumluluk paylaşımını zorlaştırmakta.

Küresel Krizlerin Kesişim Noktasında Covid-19

Ekolojik bozulmanın, ekonomik krizle, siyasal ve sosyal adaletsizlikle kesiştiği bir dönemde, iklim değişikliğinin beklenen etkilerinden biri de insan sağlığıyla ilgili. İklim değişikliğinin etkilerinin suyla ya da taşıyıcı türlerle bulaşan patojenlerin neden olduğu salgın hastalıkları artıracığı öngörülmekteydi.¹¹ Virüs ve bakterilerin de dahil olduğu, hastalıklara neden olan mikroorganizmalar/patojenler, değişen koşullarda hızla yeni formlara bürünebilen, değişime en hızlı adapte olabilen türler. Yaşam alanlarımızın doğaya doğru genişlemesi, vahşi hayvanların doğal yaşam alanında koparılp yasadışı yollarla kente getirilmesi, insan kaynaklı hava, toprak ve su kirliliği mikroorganizmaların da doğasını değiştirmekte. Covid-19 pandemisi işte tam da bu süreçte patlak veren bir salgın. Pandemi ve karantina uygulamaları ile görünür olan ise insan davranışlarının değişmesi ile doğanın kendini

yenileyebildiği. Karantina, küresel sera gazı emisyonlarını %17 oranında düşmesine neden oldu.¹² Bu kısa sürede dahi insan hareketliliğinin sınırlanması kentsel alanları tehdit eden hava kirliliğinin azalmasını sağladı. Karantina sayesinde yıllar sonra ilk kez Hindistan'dan Himalaya zirveleri görülebildi, Venedik kanallarında sular berraklaştı. İnsanların sokaklardan çekilmesiyle birlikte, yaşam alanlarını işgal ettiğimiz hayvanlar görünür oldu. Aynı zamanda karantina asıl yaşamsal olanın sağlık, temiz gıda ve suya erişim olduğunun anlaşılması açısından da önemliydi; tükettiğimiz pek çok şeye aslında ihtiyaç duymadığımız fark edildi.

Pandeminin ve karantinanın görünür kıldığı temel sorun ise sosyoekonomik eşitsizliklerdi. Bir yandan karantina sürecinde evde kalmak zorunda kalan vatandaşlarına destek olan devletler, diğer yanda ekonominin çarklarını insan hayatının önüne geçirenler; ulusal ya da uluslararası dayanışma ve işbirliğinden kaçınanlar. Makro düzeydeki eşitsizlikten daha büyük olan ise mikro düzeyde ekonomik sorunlarla boğuşan, hayatını sürdürülebilmek için hastalık riskine rağmen çalışmak zorunda kalanlar, işsizler ya da evsizler... Dünyayı sarsan hastalığın neden olduğu yüksek ölüm oranlarından daha korkutucu olan ise bu tablo karşısındaki vurdumduymazlık, bu durumun “normal” olarak kabul edilmesi.

Covid-19 pandemisi halen etkisini sürdürmeye devam ederken, devletlerin ve bireylerin “normalleşme” çabaları, hangi normale geri döneceği tartışmalarını da beraberinde getirdi. Covid-19, geri dönmek istenen normalin sorunlu olduğunu anlamak açısından bir uyarı niteliğinde değerlendirilmeli. Ekolojik yıkımın ve iklim değişikliğinin şiddetlenmesi, dezavantajlı kesimlerin yaşamlarının daha da zorlaşması, sosyo-ekonomik eşitsizliğin derinleşmesi geri dönmek istenen normalin bir parçası. Kapitalist sistemin devamı ise normalleşmenin odağında yer almakta. Bu normalin sürdürülmesi, pandemi sonrası dünyanın daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olacaktır. Küresel önlemler alınmazsa gelecekte yaşanabilecekler yanında Covid-19 pandemisi buzdağının su yüzünde görünen kısmı gibidir. Yirminci yüzyıl başında insanın doğa karşısındaki zaferi olarak yansıtılan transatlantik, Titanic, ilk seferinde buzdağına çarparak, binlerce yolcusu ile birlikte sulara gömülmüştü. İnsanın doğa ile uyumlu yaşam yerine çatışma içine girmesi, doğa karşısındaki savunmasızlığını da açığa çıkarmakta. Bunun sembolü olabilecek bu facia, iklim değişikliğini yaşayan dünyanın durumuna da benzetilebilir.

Covid-19 ya da iklim değişikliği gibi küresel sorunlarla etkin mücadele için sorunların kökeninde yatan nedenlerin ortadan kaldırılması, bu yönde ortak mücadelenin geliştirilmesi

gerekir. Ekolojik ve sosyal yıkıma yönelik ortak çözümlerin uygulanabilmesi ise alternatiflerin tartışılmasıyla mümkündür. Fosil yakıt kullanımı ve sürekli kâr artırımını için tüketimin devamlılığına bağlı olan, sosyal ve ekolojik yıkımı tetikleyen ekonomik sistemin sürdürülmesi, yüzyılın sonunda dünyayı yaşanamaz hale getirecektir. Bu süreçte insanın; doğanın parçası olduğunu hatırlaması, doğa olmadan yaşamın olamayacağını anlaması ve “başka bir normal” oluşturmaları, yaşamı tehdit eden sorunların etkilerini azaltmakta önem taşımaktadır. Bu nedenle tek yaşam alanımız olan dünyanın ve insanlığın geleceği, atılacak ortak adımlara bağlıdır. Aksi takdirde dünya, insan türü olmadan varlığını sürdürmeye devam edecektir.

¹ WHO, “Coronavirus”, <https://www.who.int/health-topics/coronavirus>

² Jared M. Diamond (1989), “The Present, Past and Future of Human-Caused Extinctions”, <https://royalsocietypublishing.org/doi/abs/10.1098/rstb.1989.0100#related-urls>

³ Vandana Shiva (2010), “Earth Democracy: Beyond Dead Democracy and Killing Economies”, *Capitalism, Nature, Socialism*, 21 (1): 83-95.

⁴ UNEP (1972), Declaration of the United Nation Conference, https://mwvlw.rlp.de/fileadmin/mwkel/Abteilung_2/8206/06_Nachhaltigkeit_global/1972_Stockholm_Erklaerung_en.pdf

⁵ NASA, “The Causes of Climate Change”, <https://climate.nasa.gov/causes/>

⁶ Paul J. Crutzen (2002), “The ‘Anthropocene’”, *Journal de Physique IV (Proceedings)*, 12(10): 1-5.

⁷ UN Environment, <https://www.unenvironment.org/interactive/beat-plastic-pollution/>

⁸ Rainforest Alliance, <https://www.rainforest-alliance.org/articles/relationship-between-deforestation-climate-change>

⁹ IPCC, Climate Change 2014. Synthesis Report, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/SYR_AR5_FINAL_full.pdf

¹⁰ IOM, Migration and Climate Change, https://www.ipcc.ch/apps/nj-lite/srex/nj-lite_download.php?id=5866

¹¹ WHO, Climate Change and Human Health. Risks and Responses, <https://www.who.int/globalchange/environment/en/ccSCREEN.pdf?ua=1>

¹² The Independent, “Climate crisis: Coronavirus pandemic has caused 17% drop in global carbon emissions”, <https://www.independent.co.uk/environment/coronavirus-climate-change-greenhouse-gas-emissions-lockdown-impact-carbon-a9522456.html>

Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İliŐkiler Bölümü'nde çalışmakta. 2004 yılında Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İliŐkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2008 yılında yüksek lisans, 2012 yılında doktorasını Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. 2014-2015 yılları arasında doktora sonrası araştırma için Coventry University Centre for Trust, Peace and Social Relations'ta bulundu. Çevre politikaları, iklim değişikliği ve su sorunları, ekolojik güvenlik konularında çalışmaları bulunmakta.

**DPK Notları kategorisinde paylaşılan görüşler yazarın kendi fikirleridir ve bunlar Dış Politikada Kadınlar İnisyatifinin görüşlerini yansıtmamaktadır.*

@WFP14

/WomenInForeignPol/